

Kirsi Kanerva, Kaarina Koski ja Marko Lamberg

Suomalaisten unet historian- ja perinteentutkimuksessa

Aineistojen ja muuttuvien näkökulmien jäljillä

Nukkuva ihminen ja unet ovat jääneet vähemmälle huomiolle historian tutkimuksessa, vaikka jokainen ihminen käyttää keskimäärin kolmasosan elämästään nukkumiseen. Nykynäkemyksen mukaan unet eivät ole irrallaan valvemaailmasta, vaan niiden välillä vallitsee vuorovaikutussuhde: unet saattavat liittyä valveilla koettuun tai uneksijan elinympäristöön.¹ Vastavuoroisesti käsitykset unista väylänä tulevasta kertovaan, kätkeytyyn tai ihmisen terveydentilaa koskevaan tietoon ovat vaikuttaneet siihen, että unet ovat voineet ohjata ihmisen ajattelua ja toimintaa.² Suhtautuminen valvetilan ja unissa koetun väliseen rajaon on myös vaihdellut historian saatossa, minkä seurauksena unilla on voinut olla jopa oikeudellisissa yhteyksissä enemmän todistusarvoa kuin nykyajan tieteellinen ja maallistunut unikäsitys sallii.³

Tarkastelemme tässä katsauksessa tähänastista suomalaisten⁴ unien tutkimusta historian ja kulttuurien tutkimuksen aloilla ja kartoitamme

tutkimuskentän kehitysmahdollisuuksia. Unien historiallisen tutkimuksen erityisenä haasteena on unikuvausten niukkuus. Elossa olevilta ihmisiltä voi pyytää kuvauksia nähdyistä unista, ja näin onkin toimittu nykytutkimuksessa eri aloilla. Muuten unet ovat yksilöllisten arkkokemusten historiaa, jota ei välttämättä jaeta kenenkään toisen kanssa eikä tallenneta laajassa mittakaavassa minnekään. Päiväkirjoissa ja vastaavissa henkilökohtaisissa kirjoituksissa voidaan kuvata omia unikokemuksia, mutta mitä kauemmaksi ajassa mennään taaksepäin, sitä vähemmän tällaisia tavallisten ihmisten tuottamia aineistoja on käytettävissä.

Unikokemusten analysointia vaikeuttaa myös se, että unikokemukset ovat yksilöllisiä eikä niitä koskeva suullinen tai kirjallinen kuvaus koskaan täysin vastaa unen sisältöä. Kuvauksessa kokemus käännetään uuteen merkkijärjestelmään, joka ei vastaa unen kieltä. Unen nähnyt saattaa muuttaa jotain unestaan tai hän ei pysty muis-

1. Matthew Walker, *Why We Sleep. Unlocking the Power of Sleep and Dreams*. Scribner 2017, 204.

2. Näkemys tulee hyvin esiin unienselitysooppaista, joilla on vuosituhantiset perinteet. Ks. esim. Carl Gustav Jung, Lorenz Jung & Maria Meyer-Grass, *Dream Interpretation Ancient and Modern. Notes from the Seminar Given in 1936–1941*. Princeton University Press 2014.

3. Esimerkiksi noituusoikeudenkäyntien yhteydessä esimoderni kulttuuri piti tarkoituksenmukaisena merkitä muistiin unikuvaus oikeuspöytäkirjoihin todistusaineistoksi. Esim. Antero Heikkinen, *Paholaisen liittolaiset. Noita- ja magia-käsityksiä ja -oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla (n. 1640–1712)*. SHS 1969, 297.

4. Suomalaisella tarkoitamme tässä yhteydessä nykyisen Suomen valtion alueella eläneitä ja eläviä väestöjä sekä nykyisten rajojen ulkopuolelle jääneitä ja lähteneitä ihmisryhmiä, joita kielsensä, kulttuurinsa tai syntymäpaikkansa perusteella voidaan kutsua väljästi ottaen suomalaisiksi.

tamaan tai verbalisoimaan kokemaansa täydellisesti.⁵ Toisen ihmisen muistiinmerkitsemänä unikuvausten sisältö voi poiketa paljonkin nähdystä ja jopa kerrotusta unesta. Pohjimmiltaan unikuvauxsiin liittyvät lähdekriittiset ongelmat ovat kuitenkin samoja kuin tarkasteltaessa mitä tahansa ihmisen kertomaa. Unien sisältöjen ja teemojen ohella voidaan myös tarkastella unien käyttöä eli sitä, missä yhteydessä ja miksi unia on kerrottu ja miten unikuvauxsia on käytetty. Tällöin ei edes ole olennaista, onko kuvattu uni todella koettu vai keksitty.

Se, että tutkijat ovat harvoin käsitelleet menneisyyden suomalaisia unia tai niiden käyttöä menneisyydessä, selittyy ennen kaikkea lähdeaineiston vähäisyydellä. Alla olevassa käsittelyssä tarkastelemme suomalaisten unien tutkimusta pääpiirteittäin kronologisesti edeten. Tuomme esiin teologian, filosofian ja psykologian vaikutuksen historian ja kansanperinteen tutkimukseen samoin kuin viime mainittujen keskinäisen vuorovaikutuksen. Taiteiden tutkimuksessa käyty keskustelut unista taiteessa ja kaunokirjallisuudessa jäävät kuitenkin tilan puutteen vuoksi tarkastelun ulkopuolelle, vaikka niissäkin on joskus kontekstoivia historiallisia ulottuvuuksia.⁶ Lopuksi esitämme lyhyen yhteenvedon aiemman tutkimuksen painopisteistä ja vielä tarkastelematta olevista alueista, joita tulevaisuuden tutkimuksessa voitaisiin kartoittaa.

Humanistisen unitutkimuksen alkutaipaleella

Turun Akatemiassa vuonna 1681 tarkastettu, Daniel Achreliuksen (1662/63–1692) nimiin kirjattu väitöstudkimus unissakävelystä, *De noctisurgio*, lienee ensimmäinen Suomessa laadittu tieteellinen unia koskeva tutkimus. Achrelius oli kaunopuheisuuden professori, ja nykymittapui-

den mukaan kyseessä on paitsi kovin lyhyt myös tieteenalaltaan epämääräinen kirjoitus. Lähimmäksi historiallista ulottuvuutta siinä tullaan viittauksessa Raamatun kuvaukseen enkelistä, joka herättää vankityrmässä nukkuvan apostoli Pietarin. Achreliuksen väitös, jossa unissakävely nähtiin lopputuloksesta riippuen hyvien tai pahojen enkelien aikaansaannokseksi, onkin lähinnä kiintoisa kurkistussikkuna 1600-luvun käsityksiin unista. Se valmistui aikana, jolloin kartesiolainen dualistinen näkemys oli jo erottanut mielen ruumiista ja unien arvo oli vähitellen hiipumassa eurooppalaisen filosofian valtavirrassa sekä kirkon näkemyksissä ilmestyksistä. Sen sijaan kansanomaisessa ajattelussa nukkuvan keho säilyi yhä alttiina yliluonnollisille voimille ja vaaroille, vaikka käsitykset unissakävelystä erilaisten pahojen henkien aikaansaannoksena olivat Euroopassa alkaneet jo muuttua. Oppineet selittivät ilmiötä nyt fysiologian ja ruumiinnesteiden epätasapainon avulla.⁷

Henrik Gabriel Porthanin (1739–1804) ohjaamissa väitöskirjoissa unet leimataan jo houreiksi ja niihin uskomisen typeryydeksi. Esimerkiksi Christian Lencqvistin vuonna 1782 puolustamassa väitöskirjassa *De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica* (suom. *Suomalaisten teoreettisesta ja käytännöllisestä taikauskosta*) viitataan unien todistusarvoon noita-aikeudenkäynnissä: ”Akkojen unia, houreita, valheita, pelkoa, huhuja, ennakkoluuloista ja mielenliikutuksista sairaiden ja harhautuneiden mielten erheitä, pidettiin innolla mitä varmimpina todisteina.”⁸ Fredrik Johan Rosenbomin puolustamassa väitöskirjassa *De fama magiae Fennis attributae* (1789, suom. *Suomalaisten väitetystä noituudesta*) unet selitetään eurooppalaisia esikuvia myötäillen mielikuvituksen riehakkaiksi leikeiksi, joiden

5. Carol Schreier Rupprecht, *Dreaming and the Impossible Art of Translation*. *Dreaming* 9 (1999), 1; Annikki Kaivola-Brengenhøj, *Dreams as Folklore*. *Fabula* 34:3–4 (1993), 211–224.
6. Esim. Maria-Liisa Kunnas, *Mielikuvien taistelu. Psykologinen aatetausta Eino Leinon tuotannossa*. SKS 1972; Anja Portin, *Uni. Aamuun on aikaa, koko maailma nukkuu*. Avain 2005; Sakari Katajamäki, *Kukunor. Uni ja nonsensekirjallisuuden traditio Lauri Viidan runoelmassa*. Helsingin yliopisto 2016.
7. Eurooppalaisesta kontekstista esim. Mary Baine Campbell, *The Inner Eye. Early Modern Dreaming and Disembodied Sight*. Teoksessa Ann Marie Plane & Leslie Tuttle (toim.) *Dreams, Dreamers, and Visions. The Early Modern Atlantic World*. University of Pennsylvania Press 2013, 33–48; Sasha Handley, *Sleepwalking, Subjectivity and the Nervous Body in Eighteenth-Century Britain*. *Journal for Eighteenth-Century Studies* 35:3 (2012), 306–309.
8. Christian Lencqvist, *Suomalaisten teoreettisesta ja käytännöllisestä taikauskosta*. Teoksessa Iiro Kajanto (toim. & käant.) Henrik Gabriel Porthan, *Valitut teokset*. SKS 1982, 105. Porthanin johdolla valmistuneita väitöskirjoja pidetään olennaisesti hänen itsensä kirjoittamina, joskin tämän tekstin tekijä – ja siinä kuuluvien uskonnollisten sävyjen alkulähde – on todennäköisimmin väittelijän isä, kirkkoherra Erik Lencqvist. Iiro Kajanto, *Folkloristisia tutkimuksia*. Johdanto. Teoksessa Iiro Kajanto (toim. & käant.) Henrik Gabriel Porthan, *Valitut teokset*. SKS 1982, 40–41.

Unien maailma,

hämärän maailma, jota tiede ei ainakaan toistaiseksi ole onnistunut paljon valaisemaan.

Olen aina kiusaantunut, kun joku on tullut minulle kertomaan näheensä kummallista unta ja pyytävääni: »Mitäkin se mahtaa merkitä? Vielä enemmän on minua hämmittänyt, kun on tapahtunut jotakin ikävää, ja samainen henkilö sanoo: »Sitä se minun uneni tiesi, vaikke't sitä uskonut. Joskus, vaikka harvoin, unenäkiä ennusti iloisikin tapahtumia. Jos sellaista sitten todella sattui, niin oli hän kirkas taas vetoamaan uniansa. Kerran kuitenkin pääsin hänet nolaamaan. Tapahtui jokin iloinen väläty. Mieleeni muistuvat taas hänen unensa ja odotin jo samaa laulua. Mutta jostakin syystä hän unohti. Vahingoniloini oli silloin vilpitiön sanoessani: »No, kerropa nyt, mikä unistasi voisi tähän sojia».

Ei ole ihmeellistä, että unia koetaan selittää, sillä kaikkii salaperäinen ja käsittämätön kiehtoo ihmisen mieltä. Unihan on jotakin kummallista. Kaikentlaisia ihmisiä ja oloita liikkuu unessa ohiemme, mutta niistä ei ainakaan todellisuudessa ole lähetty viilämme. Koemme selkäläisiä, vaikka lepäämme omassa vuoteessamme emmekä liiku mihinkään, olemmehan kuin tainnuksissa. Kuulemme omaa puhettamme, meille vastataan, mutta olemmekin yksin emmekä sano mitään. Ihmeellinen harhakuvitelmiensa sarjal.

Vuosittaiset salaoipit ovat kehtäneet lailla järjestelmää unien merkityksestä. Kaikentaiset kaldealais-babylonialaiset unikirjat ovat muinaista perintöä taikauksen kukoistusajalta. Unikirjoja on vain aikojen ja tapojen mukana muunneltu, lisäilty ja karsittu. Pakkohan niin on ollut tehdä, sillä eihän muinaisina aikoina tunnettu nykyajan keksintöjä, jotka mekin vaativat pääsyä unikirjaan. Mutta mitä uni todellisuudessa olemukseltaan on, sitä eivät salaoipit liene pyrkineetään selvittämään. Nykyaikainen tiede ei ole sitäkään alaa jättänyt tutkimatta, joskin on myönnettävä, etteivät tulokset tunnu kovinkaan varmoina.

Tiede on yleensä unohtinut nähdä sillä kannalla, ettei tyhjää synny mitään. Kaikkein täytyy olla syy tai aihe. Ihmisen sielu käsitteään jonkinlaisesti pimeäksi varastohuoneeksi, jossa on tuhansia ja taas tuhansia muistikuvia varastoituna. Siellä on koko elämänsä pienimpiä yksityiskohtia myöten. Mutta ne eivät siellä näkymättöminä haamuina. Ne ehkä pyrkivätkin sieltä esiin, mutta tyytyvät kohtaloonsa tietään, että uudet aistimukset pitävät ihmisen mieltä kiinteämmin vallassaan. Mutta niinä hetkinä, jolloin ihmisestä häviää se mielenkiinto, joka yleensä kohdistuu kulloisinkin tilanteeseen, siis nukkuessa, alkavat nuo salaiset muistuhaamut elää ja pyrkiä vapautune. Este on silloin poissa. On kuin avattaisiin varaston ovea ja ne kaikki pyrkisivät esille.

Mikä niistä sitten tulevat valituiksi? Summamutikassa mikäin niistä ei pääse korkein. Sitä tapahtuu todella väkisin. Niistä pääsee valloilleen, siis luomaan unen, sellainen muistikuvia, joka on jonkinlaisessa läheisessä sukulaisuus-suhteessa ihmisen sillä hetkellä tuntemaan aistimukseseen.

Vaikka nukkemme, emme silti ole kuolleet. Ruumiimme ulkopinnalla toimii tunte, meillä on kuumaa tai kylmää, kiusaannamme pahasta asennosta. Kuulemme kuulvata yhtä hyvin kuin valvella, joskään eivät kaikkea tee tajuttavaksimme ajatuksiimme. Ukkonen, myrsky, sateen rapina, hiiren naker-

Painajaisunet aiheutuvat useimmiten elimistämme toiminnan häiriintymisestä ja epämukavasta asennosta.

talu, kaikki epämääräisetkin äännetunkeutuvat korvaan. Tuollainen ulkopa päin tullut aistimus vapauttaa jonkin muisteloahamuista ja yhtyy siihen ja siitä syntyy unennäkö.

Jokaisella ihmisellä on varmaankin tässä suhteessa omat kokemuksensa. Ehkä toisetkin minun laillani ovat poikasea juosseet pakoon talonmiesiä, jolle olimme tehneet kujeita. Tai ryöväreitä, jotka talonmies saattoi muuttua jolloinkin lukemamme jännityskirjan ansiosta. Jaamme olivat unessa kuin lyijypuntit, emme millään olleet ehtii karraun. Mutta sittenkään ei takaa-ajaja meitä saavuttanut — kaikki sen lähdien, ettemme todellisuudessa saakaan olleet jääneet kiinni, joten sellainen muistikuvia tai edes sen sukulainen ei ollut pimeään muistikuvien varastoon joutunut. Tuo epätoivoisen pakenemisen uni aiheutuu ilmeisesti siitä, että jalkojamme on peite painanut ja jalkamme tahtovat siitä vapautua.

Tai ehkä herätykseni yöllä puhejuoneeseen ukonilmaan havaitsette nähenne unta rakennuksen sortumista tai sodasta. Sateen rapina on ehkä saattanut teidät uneksiimaan olleenne konsertissa, korraan etäinen haukunta kuulemaan saman käsikyn toistamista ja sen sellaista.

Paljon useammin kuin ulkoiset aistimukset, aiheuttavat unen syntymiseen oman elimistämme toiminnat. Sydän, ruoansulatuselimet, keuhkot ja monen monet rauhasemme elävät ja työskentelevät lakkaamatta nukkuessammekin. Niitten toiminnassa tapahtuvat häiriöt, esimerkiksi vatsakipu, sydämen liikkasittuneisuus, epämukava hengityssyanoosi, mutta myöskin elimien tyytyväisyys ja hyvinolontunne etsivät rooliaan olevasta muistelo-varastosta sukulaisasihen toverin itselleen ja alamme nähdä unta.

Unekin kerran sellaista, että olin olevinani luokkienvälisissä juoksupaljoissa. Olin hengästynyt, en millään tahtonut saada keuhkoilini tarpeeksi ilmaa, läähätin tukehtumaisillani. Olin pääsemäisillani maailman ensimmäisenä, mutta aivan kannollani oli seuraava kilpailija. Minut herätettiin, joten en tiedä, miten kilpailussa olisi käynyt, mutta vihainen olin herättäjälleni, joka ei antanut minun voittaa. Hän kyseksi, olinko sairas, kun hikisenä läähätin tuskalaisesti. Olin maannut selläilläni ja peite oli kiristynyt rintani ympärille. Siitä oli aiheutunut ilmanpuutteet tunne.

Eräs tuttavani on minulle kertunut kokeilleensa painajaisunten ai-

kaansaamisessa. Hän oli asettanut nukkuvan toverinsa rinnalle tyyntyä tai pari, ja aina oli nukkuja siltoin joutunut painajaisunien valtaan. Omin silmin näin kerran, miten vähäinenkin kosketus saattaa herättää unen. Olin erään urheilutoverini kanssa kilpailumatkalla vierassa kaupungissa. Nukuimme samassa huoneessa. Hän oli jo nukahtanut, iltaunnen kun oli. Mutta uni oli velvontaa seuraavan päivän painajaisunien tähden. Hän nosti uniansa oikean katänsä päänsä taakaa, mutta küsi sattu silloin koskettamaan sängyn päätyn. Se herätti hänessä heti sellainen mielteen, että hän oli olevinaan uimassa ja juuri päässeensä uima-altaan kääntymiskohtaan. Hämmästykseni hänen jalkansa alkoivat sikiä vimmatusta, niinkuin erävl-uimalla tehdään ja kaiken hulluuden lisäksi hän rupesi tekemään pikakäännösliekkettä sängynsä päästä. Purskahdin ääneeni nauramaan ja hän heräsi. Hän muisti aivan selvästi unensa ja oli nolo minun kehoittaessani häntä säästämään voimiaan tosi kilpailua varten.

Lentäjien unet muodostavat aivan oman luokkansa. Tavallisimmin vaivaa lentäjää pakkolaskun painajainen. Hän huomaa koneensa laskeutuvan kaikista hänen yrityksistään huolimatta. Eteen sukelltaa puita ja taloja, joiden ylitse hänen täytyy päästä, muuten hän murskautuu koneineen. Mutta yleensä hän ei sittenkään tuhoutu, vaan helputukseen pääsee laskeutumaan lentokentälle tai avoimelle pellolle — tai vielä useamminkin herää kesken untaan, ennen kuin onnettomuus ehtii tapahtua. Tämä johtune siitä, ettei hänen muistokuvavarastossaan ole tuhoutumisen muistoa — jos olisi, ei hän uneksiikaan, vaan olisi kuollut. Unen syntymiseen voi ajatella olevan syynä tyhjän, huikaisevan tunteen palealan alla tai vatsanpohjassa. Se aiheutuu ruoansulatuselimistön toiminnasta, mutta on hyvin samalainen kuin se tunne, jonka jokainen tuntee lento koneessa koneen alkavassa laskeutussa.

Peria kummallinen on sellainen uni — hyvin tavallinen, jonka lultavasti jokainen on ainakin lapsena tuntenut, jossa huomaa putoavansa läpi ilmaa. Jack London antaa tästä unesta sellaisen selityksen, että me todella vuosituhanisia sitten liikkoussamme vielä puissa, joskus putoimme. Mutta kuten jokainen muistaa, ei uni koskaan pääty törmäamiseen maan pintaan. Putoamasta saattaa kustaä hirvittävä kaunkin, mutta aina herää ennen onnettomuuden tapahtumista. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, ettei nukkuva unen todellisuudessaakaan juuri vähän. Tiedemiehet eivät mielellään usko unen perinnöllisyyteen. Heidän luuloa mukaan on unen aiheusta sittenkin jokin sisäinen ruumiintointa, ehkäpä juuri huikaiseva tunne, kuten lentäjällä.

Olemme jättäneet kokonaan yhden aistimuksen tähän asti käsittelemättä, nimittäin näkemisen. Ja kuitenkin puhutaan juuri unen näkemisestä. Miksi ei yhtä hyvin puhuta unen kuulmisesta, koska kerran me unessakin olemme kuulevina. Näemmekö me todella mitään niinkuin valvella ollessamme,

■ Unet ovat olleet suosittu aihe yleisaikakauslehtien sivuilla. *Seurassa* 20.4.1938 julkaistu unia käsittelevä juttu kuvitettiin painajaisuniin viittaavalla piirroksella. Lähde: Kansalliskirjaston digitaaliset kokoelmat.

turhanpäiväisyyttä oppimaton ihminen ei aina malta muistaa.⁹ Kaiken kaikkiaan Turun Akatemiasa tuotetuissa tutkimuksissa vain tietämättömät entisajan ihmiset, erityisesti katolisen uskon ja taikauskon pauloissa eläneet, erehtyivät ottamaan unet vakavasti. Sen takia unia eikä niiden käyttöä ollut tarpeen käsitellä sen enempää. Näitä asenteita vasten on kiinnostavaa, että Porthan tuli jäljennöksellään pelastaneeksi Turun palolta birgittalaisveli Jöns Budden vuonna 1480 laatiman kertomuksen, joka on varhaisin säilynyt suomalainen minä-muodossa kuvattu uni. Rationaaliseksi luterilaiseksi tiedemieheksi itsensä mieltänyt Porthan kuitenkin kehysti senkin ankaralla kritiikillä, jossa hän totesi Jöns Budden kirjoitusten sisältävän ”typeriä unia, hurskaita jaarituksia ja jumalattomia harhoja”¹⁰ Porthanin jäljennöksestä Budden uni Pyhän Mechtildin kohtaamisesta löysi tiensä useisiin suomen- ja ruotsinkielisiin kirjallisuushistoriallisiin teoksiin, mutta kuvaus ei innoittanut tutkijoita kontekstomaan itse unikokemusta eikä myöskään johdattanut heitä Naantalin ja Vadstenan luostareissa tuotetun kirjallisuuden sisältämien muiden uni-kuvausten äärelle.

Unet saivat kuitenkin enemmän huomiota kansanperinteen tutkimuksessa. Kansanuskon-tutkimus on monitieteinen oppiala, joka ulottuu folkloristiikasta ja uskontotieteestä muun muassa kansatieteen, historian, arkeologian ja kielitieteen alueille. Tutkimussuunnan alkuvaiheissa 1800-luvulla kansankulttuurin katsottiin säilyttävän jäänteinä menneisyyden mentaliteetteja ja

ajattelutapoja, eikä kansanuskoa katsottu olevan modernilla ihmisellä. Tutkijoiden omasta ajattelutavasta poikkeavat perinteet nähtiin katoavan maailman kaikuina, jolloin niiden mahdollinen virheellisyys ei ollut enää ongelma tai uhka. Kansanrunouden tutkijat pitivät aluksi tärkeinä vain vanhoja perinteitä, jotka kansan oletettiin säilyttäneen kollektiivisessa muistissaan. Yksilöllisten kokemusten, kuten unien, oli edustettava näitä perinteitä ollakseen tutkimuksellisesti kiinnostavia.

1800-luvulla folkloren tutkimusta motivoineeseen romantiikkaan liittyi luonnonfilosofia, schellingiläisiä näkemyksiä, joiden mukaan rahvas on säilyttänyt kosketuksen alkuperäisiin, luonnollisiin tietämisen tapoihin, kuten uniin. Näitä näkemyksiä esitti Suomessa kansanrunoutta ja kansanlääkinnän aineistoja tallentanut Elias Lönnrot (1802–1884) tutkimuksessaan suomalaisten maagisista parannuskeinoista. Unet olivat Lönnrotin mielestä yhtä olennaisia tiedonlähteitä kuin ajatuksetkin, eikä niitä voinut pitää pelkätään valvetilan ajatusten muistumina. Lönnrotin näkemys liittyi henkeä ja materiaa koskeviin kansainvälisiin aikalaiskeskusteluihin ja perustui haluun puolustaa tiedostamattoman tiedon ja psyyken osuutta järki- ja kehokeksikeiseksi kehityksessä lääketieteessä.¹¹

Kansanperinneaineistoissa unet rinnastuvat ja samastuvat valvenäkyihin ja transsinkaltaisiin horrostiloihin. Lönnrot määritteli 1800-luvun alkupuolella kansanparannuksessa ja herätysliikkeissä tavattuja ekstaattisia tiloja unen ja valveen väliseksi olotilaksi, jota hän nimitti ajan tavan mukaan *somnambulismiksi*, mutta luetteli myös muita mahdollisia nimityksiä: magneettinen tila, näkytila, ennustus- tai profeetallinen tila sekä hurmostila (ekstaasi). Suomenkielisessä perinteessä tilasta puhuttiin *haltioissaan olemi-*

9. Fredrik Johan Rosenbom, Suomalaisten väitetyistä noituudesta. Teoksessa Iiro Kajanto (toim. & kään.) Henrik Gabriel Porthan, *Valitut teokset*. SKS 1982, 121 (viite 5).

10. Mikko Kauko, Henrik Gabriel Porthan Jöns Budden löytäjänä. *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita* (2016), 71; Marko Lamberg, Ensimmäinen (tunnettu) suomalainen stressiuni. *Glossae*-blogi 9.11.2020, <http://www.glossa.fi/wp/?p=1811> (20.8.2021).

11. Elias Lönnrot, Suomalaisten maagisista parannuskeinoista. Teoksessa Raija Majamaa (toim.) *Elias Lönnrot valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia*. SKS 1991, 22–23. Alkuteos *Om Finnarnes Magiska Medicin* ilmestyi vuonna 1842 aikakausjulkaisussa *Finska Läkare-Sällskapets Handlingar*. Ote tutkielmasta – Afhandling om Finnarnes Magiska Medicin – ilmestyi väitöskirjana vuonna 1832. Erityisesti tiedon päivä- ja yöpuolen yhteydessä viitataan usein virheellisesti tähän Lönnrotin väitöskirjaan, mutta kyseiset pohdinnat ovat mukana vain vuonna 1842 julkaistussa pitemmässä versiossa, joka sisältyy myös Lönnrotin valittuihin teoksiin. Ks. myös Lotte Tarkka, Myyttirunouden mieli. Metafora, utopia ja perinne vernakulaarissa mielikuvituksessa. Teoksessa Aila Viholainen, Jaana Kouri & Tiina Mahlamäki (toim.) *Kuvittelu ja uskonto. Taustoja, tulkintaa ja sovelluksia*. SKS 2020, 113–114; Juhana Saarelainen, *Runous, tieto ja kansa. Elias Lönnrotin ajattelu ja toiminta aikalaisfilosofian kontekstissa*. Turun yliopisto 2019, 57–63.

sena tai *loveen lankeamisena*; pietistien hartauskokouksissa taas *kuolemisena*, jolla tarkoitettiin aistihavaintojen lakkaamista tai muutosta harmaudenharjoituksen aikana.¹² Teologian tutkija ja sittemmin käytännöllisen teologian professori Aarni Voipio (1891–1965) osoitti unissasaarnaamiselle paljon huomiota: ensin kaksiosaisessa väitöskirjassaan vuosilta 1921–1922 ja myös eräissä muissa tutkimuksissaan. Voipio teki ilmiötä tunnetuksi myös kansainvälisen tutkimuksen suuntaan julkaisemalla tulkintansa englanninkielisenä monografiana vuonna 1951.¹³

Folkloristit hyödynsivät uniin liittyvissä tutkimuksissaan lähtökohtaisesti mittavia keruukokoelmia. 1800-luvun loppupuolelta lähtien karttunut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran uskomustarinoiden kokoelma sisältää noin 850 kertomusta enneunista ja yli 500 kertomusta painajaisolennosta. Unia kuvataan tiedonannon kanavana myös tietäjiä koskevissa kertomuksissa sekä satunnaisesti vainajia ja uskomusolentoja koskevissa tarinoissa. Lisäksi kansanuskon ja kansanlääkinnän kokoelmat sisältävät rituaalisia keinoja uniin vaikuttamiseksi sekä satoja tiedonantoja painajaisolennon karkottamisesta.¹⁴ Vastaavaa ruotsinkielistä perinneaineistoa sisältyy Svenska litteratursällskapet i Finlandin kokoelmiin.¹⁵ Laajoista aineistoista huolimatta tutkimus ei pitkään aikaan kohdistunut uniin sinänsä, vaan unet nähtiin kulttuurisesti määrittäneenä kehiksenä erilaisille yliluonnolliseen viittaaville yhteyksille. Kansanuskon yleisteoksissa, joita laativat Kaarle Krohn (1863–1933), Uno

Harva (1882–1949) ja Martti Haavio (1899–1973), unien rooli tulee esille pääosin kolmella tavalla. Ensinnäkin kuvaukset yliluonnollisten olentojen, kuten haltijoiden tai vainajien, ilmestymisestä unessa ovat kertomusaineistossa tavallisia. Unessa tietoja antava olento tunnetaan suomalaisessa perinteessä myös nimillä *unihuppias*, *unikekko* ja *unikakkainen*.¹⁶ Toiseksi unet on erityisesti tietäjäperinteen kohdalla hahmotettu ekstaattisen näkytilan rinnalla keinoksi, jolla tietäjä tai parantaja sai selville salattuja tietoja, kuten taudin syyn. Suomalais-ugrilaisiin ja skandinaavisiiin aineistoihin vertaamalla taustalta löydettiin mielikuvia ihmisen olemuksesta ja siitä, että yksilön sielu tai hahmo voi toimia ruumiista erillään unen aikana.¹⁷ Kolmantena, edelliseen liittyen, ovat painajaisolentoon liittyvät uskomukset.

Painajainen löytyy suomalaisista sanakirjoista ja lääkintätiedon oppaista tautina ja tautiolentona 1600-luvulta lähtien.¹⁸ Painajainen – ruotsiksi *mara* – tulee yöllä puristamaan nukkuja ihmisen tai eläinhahmoisena, ”ajaa” yöllä hevoset tai lehmät uuvuksiin (ajajainen) taikka huudattaa pikkulapsia (yöitkettäjä). Painajaisen aiheuttajaksi tunnistetaan usein joku naapurustosta. Suomessa kattavimman kuvauksen painajaisolennosta on kirjoittanut F. A. Hästesko (1897–1946) osana tautien loitsuja käsittelevää tutkimustaan. Hästesko kiteytti painajaisen syntyvän toisten ihmisten kateudesta, himosta ja vihasta.¹⁹ Taustalla olivat siis sosiaaliset ristiriidat yhteisössä ja noituus. Samalla linjalla oli Toivo Vuorela (1909–1982), joka vertaili painajaisolentoa kateuteen

12. Lönnrot 1991, 25–26.

13. *Suomalaisia unisaarnaajia*. Otava 1919; *Unissasaarnaaminen sielullisena ilmiönä*. Gummerus 1921; *Unissasaarnaaminen uskonnollisena ilmiönä*. Gummerus 1922; *Profeettoja valheprofeettoja*. WSOY 1927; *Sleeping Preachers. A Study in Ecstatic Religiosity*. Suomalainen tiedeakatemia 1951.

14. Marjatta Jauhainen, *The Type and Motif Index of Finnish Belief Legends and Memorates*. Academia Scientiarum Fennica 1998, 79–81, 152, 315–317.

15. Valtaosa tästä aineistosta on julkaistu 21-osaisessa *Finlands svenska folkdiktning* -sarjassa vuosien 1917 ja 1975 välisenä aikana. Nykyään sarjan niteet ovat avoimesti saatavilla digitoituna faksimilepainoksina, joihin voi myös tehdä sanahakuja. *Finlands svenska folkdiktning*, <https://folkdiktning.sls.fi/#/home> (27.7.2020). Kerätty aineisto on kuitenkin teossarjassa toimitettu oman aikakautensa tieteellisten normien ja odotusten mukaisesti, minkä vuoksi tutkijan on hyvä tutustua myös kokoelman pohjana olleisiin käsikirjoituksiin SLS:n arkistossa.

16. Esim. Kaarle Krohn, *Suomalaisten runojen uskonto. Suomensuun uskonnot*, 1. WSOY & SKS 1914, 168; Uno Harva, *Suomalainen muinaisuus*. WSOY 1948, 468; ks. myös Martti Haavio, *Suomalaiset kodinhaltijat*. SKS 1942, 83–84.

17. Krohn 1914, 15; Martti Haavio, *Suomalainen mytologia*. WSOY 1967, 311–314; Harva 1948, 248, 250; ks. myös Juha Pentikäinen, *Marina Takalon uskonto*. SKS 1971, 230–232; Anna-Leena Siikala, Miina Huovinen. Vienankarjalainen verbaaliekstaatikko. Teoksessa Bente Gullveig Alver, Bengt af Klintberg, Birgitte Rørbye & Anna-Leena Siikala (toim.) *Parantamisen taikajat*. Kirjayhtymä 1983, 65–66; Anna-Leena Siikala, *Suomalainen shamanismi*. SKS 1992, 221–223; Kaarina Koski, *Kuoleman voimat. Kirkonväki suomalaisessa uskomusperinteessä*. SKS 2011, 225–226.

18. Kirsi-Maria Nummila, *Kurkunkuristaja, jäsenkolottaja ja rinnanpistäjä*. Eräiden eläviksi olennoiksi käsitettyjen tautien nimityksistä suomen kielessä. *Sananjalka* 50 (2008), 38–72.

19. F.A. Hästesko, *Länsisuomalaiset tautien loitsut*. SKS 1910.

perustuvaa pahaa silmää koskeviin uskomuksiin ja karkotuskeinoihin.²⁰ Matti Waronen (1861–1911) puolestaan esitteli painajaista vainajiin liittyvässä tutkimuksessaan ja toi noituuden rinnalle vainajat sen aiheuttajana.²¹ Albert Hämäläisen (1881–1949) taikapsykologinen tutkimus ihmisen eritteistä taikuudessa käsitteli painajaisolentojen karkottamista eritteiden ja likaisten vaatteiden avulla; Sulo Haltosen (1903–1973) kansatieteellinen tutkimus taas taikamerkkien avulla.²² Samuli Paulaharju (1875–1944) puolestaan esitteli yöitkettäjä ja sen karkottamista lastenhoitoa ja äitiyttä koskevissa asiayhteyksissä.²³ Eri puolet painajaistraditiosta hahmottuvat siis palapelinä lukuisista eri tutkimuksista. Vaikka valtaosa niistä sisälsi runsaasti kansainvälistä vertailumateriaalia, käsitykset painajaisolennon fysiologisesta alkuperästä inihalvauksena ja ilmiön maailmanlaajuisuudesta ovat hahmottuneet vasta myöhemmin.²⁴

Unessa tapahtuneiden kontaktien mieltäminen todellisiksi on vähentänyt uniksi mainittujen kokemusten käsittelemistä tutkimuksessa. Vielä 1930-luvulla tallennetuissa aineistoissa esimerkiksi tyytymättömän vainajan öinen vierailu kuvataan todelliseksi kummitteluksi riippumatta siitä, oliko kokija unessa vai ei.²⁵ Sen sijaan 1960-luvulla arkistoiduissa kertomuksissa vainajakokemus on jo paljon yleisemmin kehystetty uneksi.²⁶ Aineistot kuvastavat kansanomaisten, uniin liittyvien käsitysten muutosta.

Laajenevat aineistot, moninaistuvat näkökulmat

Tuomiokirja-aineistojen käytön helpottamiseksi laadittiin vuosien 1961 ja 1991 välisenä aikana

Suomen Historiallisen Seuran ja silloisen Valtionarkiston yhteistyönä Tuomiokirjakortisto. Tämä nykyisin digitaalisessa muodossa käytettävissä oleva kortisto käsittää useimmat 1600-luvun kotimaisista tuomiokirjoista.²⁷ Kortistoon kerättiin henkilö- ja paikannimistöä, ja tuomioistuimissa käsiteltyjä juttuja luokiteltiin hakusanoilla, joiden joukkoon merkittiin myös mainintoja tuomiokirjoihin kirjatusta unikuvausta. Tuomiokirjakortiston lähes 2 000 hakusanaa kattavat laajasti arjen historiaa. Hakusanojen teemoissa näkyy kansatieteen ja folkloristiikan vaikutus, mikä selittyy sillä, että kansanperinteen tutkijat olivat löytäneet tuomiokirjojen mahdollisuudet. Aloite Tuomiokirjakortiston laatimisesta tulikin kansanrunoudentutkimuksen professori Matti Kuuselta.²⁸ Tuomiokirjakortiston tuntemien unikuvausten yhteenlaskettu määrä on vain 15. Kuvia on 1600-luvun tuomiokirjoissa kuitenkin tätä enemmän. Kortiston kokoajat näyttävät sivuuttaneen unikuvausta – joko tahattomasti tai sen takia, että oikeuspyytäkirjan merkinnöissä ei ole esimerkiksi sanaa *dröm* tai *sömn*.

Tuomiokirjakortistoon päässeet unikuvaus on yhtä lukuun ottamatta luokiteltu Taikuus ja noitus -yläkategoriassa. Sijoituspaikka kuvastaa sitä, että unia käsiteltiin varhaismodernissa kulttuurissa herkimmin silloin, kun epäiltiin jonkin asian tai henkilön olevan yhteydessä yliluonnolliseen. Ryhmittely näyttää myös rajanneen niiden käyttöä: tuomiokirjojen unikuvausta on säännönmukaisesti käsitelty noituususkomuksia ja noitaoikeudenkäyntejä koskevissa tutkimuksissa. Näin on asianlaita jo Antero Heikkisen vuonna 1969 tarkastetussa väitöskirjassa *Paholaisen liittolaiset: Noita- ja*

20. Toivo Vuorela, *Paha silmä suomalaisen perinteen valossa*. SKS 1960, 19–20.

21. Matti Waronen, *Vainajainpalvelus muinaisilla suomalaisilla*. SKS 1898.

22. Albert Hämäläinen, *Ihmisruumiin substanssi suomalais-ugrialaisten kansojen taikuudessa. Taikapsykologinen tutkimus. Suomalais-ugrilainen Seura 1920*; Sulo Haltosen, *Suomalaisista taikamerkeistä*. Kansatieteellinen arkisto II:1.

23. Samuli Paulaharju, *Syntymä, lapsuus ja kuolema. Vienan Karjalan tapoja ja uskomuksia*. Werner Söderström 1924 (uusi painos SKS 1995), 56–57. Ks. myös Pentikäinen 1971, 249.

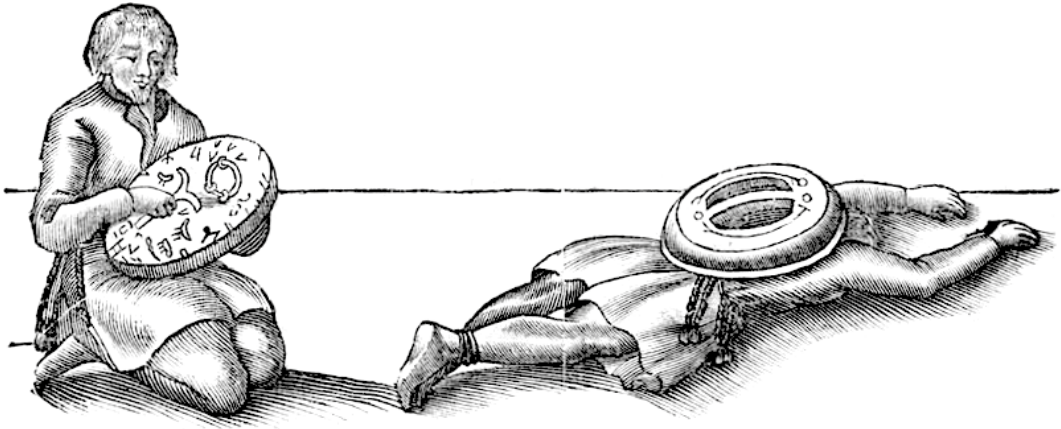
24. Ks. Louise S. Milne, *Terrors of the Night. Charms against the Nightmare and the Mythology of Dreams. Incantatio 6 (2017)*, 76–116; Owen Davies, *The Nightmare Experience, Sleep Paralysis, and Witch Accusations. Folklore 114 (2003)*, 2.

25. Esimerkiksi uskomustarinatyypissä C 1641 (Jauhainen 1998, 127) vainaja tulee yöllä valittamaan hautausmaalta niitetyin heinän mukana kulkeutuneesta luusta. Osa versioista esittää vainajan ilmestyvän uneen; toisissa taas kaikki valveilla olevat kuulevat huutelun. Muuntelu viittaa siihen, että perinteen kannalta ero on merkityksetön.

26. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran uskomustarinakortistosta luokka A 801 (Vainaja ilmestyy unessa) sisältää eniten 1960-luvulla tallennettuja kertomuksia, kun taas kotinsa palaaviin ja kummitteleviin vainajiin liittyvät luokat C 301–1100 sisältävät eniten 1930-luvun keruissa tallennettua aineistoa.

27. http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Tuomiokirjakortisto_%28Tuokko%29 (20.8.2021).

28. Jari Lybeck, *Arkistolaitoksen suhde tutkimukseen ja hallintoon järjestetty uudelleen: vuodet 1944–1974*. Jari Lybeck 2016 (Agricola – Suomen humanistiverkon julkaisema verkkoversio teoksesta, maaliskuu 2019, pdf-tiedosto), 116.

magiakäsityksiä ja -oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla (n. 1640–1712). Unikuvauksia analysoidessaan Heikkinen ei käynyt aukikirjoitettua vuoropuhelua kansainvälisen tutkimuksen kanssa – mentaliteettihistoriallinen tutkimus olikin tuohon aikaan vasta hitaasti lähestymässä Suomea – mutta hän oli selvästi vaikuttanut psykologis-lääketieteellisestä kirjallisuudesta operoidessaan animaailma-termillä. Heikkinen kontekstoi noituusunia laajemminkin ja löysi niiden taustalta talonpoikaista epäluuloa ylempiä yhteiskuntaryhmiä kohtaan sekä viitteitä suurvalta-ajan yhteiskunnan militaristisiin piirteisiin. Heikkisen esimerkistä ja tuomiokirjojen tarjoamista mahdollisuuksista huolimatta unia tutkittiin 2000-luvulle saakka enemmän folkloristiikassa kuin historian tutkimuksessa.

Perinnetieteissä vaikutti 1970-luvulta lähtien tutkimusparadigman muutos, jonka myötä alettiin suosia kenttätöitä vanhojen arkistoaineistojen sijasta. Lisäksi tutkijat kiinnostuivat yksilöllisistä ja nykyhetken kiinnittyneistä kokemuksista. Unetkin nousivat esiin yksilölle ja hänen elämänhistorialleen merkityksellisinä kokemuksina.²⁹ Uniin liittyvät tutkimukset kohdistuivat yhtäältä unien kerrontaan ja kerronnan sosiaalisiin merkityksiin, toisaalta tulkintoihin, joissa oli yliluonnollisia ja psykologisia vivahteita. Ensimmäisenä unia modernissa ympäristössä alkoi tutkia Leea Virtanen (1935–2002). Hän julkaisi vuosina 1974

■ Tutkijat samastivat ja rinnastivat 1800-luvulla uniin nykyistä tiiviimmin myös erilaiset ekstaattiset ja profeettalliset tilat, joita tavattiin erityisesti vanhassa kansanuskossa ja herätysliikkeissä. Loveen lankeavat noidat ovat kiinnostaneet tutkijoita vuosisatojen ajan. Kuva transsiin vaipuvasta Lapin shamaanista ilmestyi Johannes Schefferuksen *Lapponia*-teoksessa vuonna 1673. Lähde: Wikimedia Commons.

ja 1977 tutkimuksia moderneissa kaupunkiympäristöissä koetuista yliluonnollisista elämyksistä ja totesi, että noin puolet kokemuksista tapahtui unessa.³⁰ Vuonna 1980 julkaisemassaan tutkimuksessa Virtanen vertaili entisajan unikerrontaa sekä sen funktioita ja konteksteja opiskelijoilta tallentamaansa aineistoon. Siinä näkyi tietoisuus psykologisista tulkinnoista, mutta kerrontatilanteet ja kerronnan päämäärät olivat pysyneet paljolti samoina.³¹

Vastaavia opiskelijakyselyitä teki 1980- ja 1990-luvulla Annikki Kaivola-Bregenhøj. Hän keräsi unikuvauksia sekä ajatuksia unista ja niiden tulkinnasta myös lehdissä julkaistuin kyselyin ja tallensi uniin liittyvää tietoa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistokyselynä vuonna 1989. Siihen asti uniin liittyviä tietoja oli tallentunut arkistoon pääasiassa muiden keruiden ohessa.³² Kaivola-Bregenhøjn keruut 1980-luvulla liittyivät yhteispohjoismaiseen tutkimushankkeeseen ”Nordisk drömtro och drömtolkningstradition”

29. Esim. Pentikäinen 1971, 286, 303–304.

30. *Kun kello pysähtyi. Tavallisen suomalaisen yliluonnolliset kokemukset.* WSOY 1974, 91, 94; *Telepaattiset kokemukset.* WSOY 1977.

31. Leea Virtanen, Unien kertominen nykyaikana. Teoksessa Pekka Laaksonen (toim.) *Kertajat ja kuulijat.* SKS 1980, 55–67.

32. Annikki Kaivola-Bregenhøj, *Kerrotut ja tulkitut unet. Kulttuurinen näkökulma uniin.* SKS 2010, 178–179.

(1986–1990), johon osallistui Suomesta hänen lisäksi Carsten Bregenhøj. Hankkeessa hyödynnettiin kyselyiden lisäksi arkistoaineistoa ja unikirjoja.³³ Jo aineiston keruuvaiheessa paljastui maiden välisiä eroja uniin suhtautumisessa. Suomalaiset ja islantilaiset osoittautuivat uni-myönteisimmiksi pohjoismaalaisiksi, kun taas Ruotsissa jo aineiston kerääminen oli hankalaa kielteisen asenteen vuoksi.³⁴ Hanke tuotti muun muassa Kaivola-Bregenhøjn ja Ulf Palmenfeltin toimittaman teoksen *Drömmar och kultur* (1992), joka tarkasteli nykypäiväisiä unista, kansanomaisia uskomuksia sekä unikirjoja.

Annikki Kaivola-Bregenhøjta voi pitää Suomen merkittävimpänä uniperinteen tutkijana. Hän on kirjoittanut suomalaisiin, pohjoismaisiin ja kansainvälisiin julkaisuihin useita tieteellisiä artikkeleita unien tulkinnoista kansanperinteessä,³⁵ unikerronnasta³⁶ sekä unikirjoista.³⁷ Hänen uniperinnettä käsittelevään kirjaansa *Kerrotut ja tulkitut unet* (2010) sisältyy eri aikakausien ja kulttuurien käsityksiä unista ja niiden luokittelusta, unien tulkinnan ja tutkimuksen historiaa sekä kansanomaisia unikerronnan ja tulkinnan tapoja,

kokijoiden näkökulmia ja katsaus kansainvälisiin ja suomalaisiin unikirjoihin. Käsittely ulottuu antiikista nykypäivään ja unia ruotiviin internet-keskusteluihin saakka. Lisäksi Kaivola-Bregenhøj on julkaissut suomalaisten unikokemuksia ja -tulkintoja sisältävän aineistokokoelman.³⁸ Erityisiä temaattisia aiheita hänen unitutkimuksissaan ovat olleet Suomen presidentteihin kytkeytyneet unet³⁹ sekä toiseen maailmansotaan liittyneet unet, joista monet ovat olleet kuolemaan, havoittumiseen ja toisaalta sodasta selviytymiseen ja kotiinpaluuseen liittyviä enneunia.⁴⁰

Irma-Riitta Järvisen kollegoineen tekemät kenttätyöt Aunuksen Karjalassa 1990-luvulla syvensivät näkemystä unien ja niistä kertomisen yhteisöllisistä merkityksistä. Naisten uskonnollisuutta tutkineelle ryhmälle unikulttuurin löytyminen oli yllätys. Karjalaisnaisten kokemat vainajien vierailut unissa olivat osa sosiaalisista suhteista sekä vainajien muistelusta käytyä keskustelua. Taustalla on Karjalassa ja Inkerissä tavattu käytäntö, jossa naiset pitävät yllä suhdetta vainajiin itkuvirsin, ja vainajat puolestaan kertovat asiansa unissa.⁴¹ Unikertomusten tutkimuk-

33. Annikki Kaivola-Bregenhøj, Inledning. Teoksessa Ulf Palmenfelt & Annikki Kaivola-Bregenhøj (toim.) *Drömmar och kultur. Drömböcker och drömtolkning*. Carlssons 1992, 8, 12, 16.

34. Kaivola-Bregenhøj 2010, 30.

35. Esimerkiksi Annikki Kaivola-Bregenhøj, Unesta tulkintaa. *Kotiseutu* 3 (1988), 116–126; Annikki Kaivola-Bregenhøj, From Dream to Interpretation. *International Folklore Review* 7 (1989), 88–96; Annikki Kaivola-Bregenhøj, Våra viktiga drömmar. Teoksessa Annikki Kaivola-Bregenhøj & Ulf Palmenfelt (toim.) *Drömmar och kultur. Drömböcker och drömtolkning*. Carlsson 1992, 19–44; Annikki Kaivola-Bregenhøj, Dreams as Folklore. *Fabula* 34:3–4 (1993), 211–224; Annikki Kaivola-Bregenhøj, Varseldrömmar och tolkningarnas mångfald. Teoksessa Lena Marander-Eklund, Sofie Strandén & Nils G. Holm (toim.) *Folkliga förställningar och folklig religiositet. Festskrif till professor Ulrika Wolf-Knuts*. Åbo Akademi förlag 2007, 71–85; Annikki Kaivola-Bregenhøj, Från dröm till tolkning. *Folkliga tolkningstraditioner. Saga och sed* (2009), 61–79.

36. Esim. Annikki Kaivola-Bregenhøj, Narrating Dreams. Dreams as the Key to the Future. Teoksessa Tuija Hovi & Anne Puuronen (toim.) *Traditions of Belief in Everyday Life*. Åbo Akademi 2000, 33–43; Annikki Kaivola-Bregenhøj, Skrivna berättelser. Textanalytiska spekter på upptecknade drömmar. Teoksessa Owe Ronström, Georg Drakos & Jonas Engman (toim.) *Folkloristikens aktuella utmaningar. Vänbok till Ulf Palmenfelt*. Gotland University Press 2013, 229–259; Annikki Kaivola-Bregenhøj, Dream narratives. Teoksessa Christa Agnes Tuczay & Thomas Ballhausen (toim.) *Traumnarrative. Motivische Muster, Erzählerische Traditionen, Medienübergreifende Perspektiven*. Praesens Verlag 2018, 60–72.

37. Annikki Kaivola-Bregenhøj, Egyptistä Pohjolan perukoille. Vanhat suomalaiset unikirjat. *Bibliophilos* 70:1 (2011), 38–42.

38. Annikki Kaivola-Bregenhøj (toim.) *Suomalaisten unet*. Karisto 2013.

39. Annikki Kaivola-Bregenhøj, Presidenttiunet. *Hiidenkivi* 19:5 (2012), 28–29.

40. Annikki Kaivola-Bregenhøj, Dreams of the Second World War. Teoksessa Wojciech Owczarski & Zofia Ziemann (toim.) *Dreams, Phantasms and Memories*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego 2015, 179–189.

41. Irma-Riitta Järvisen, Wives, Husbands and Dreams. Family Relations in Olonets Karelian Narratives. Teoksessa Satu Apo, Aili Nenola & Laura Stark-Arola (toim.) *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*. SKS 1994, 305–314; Irma-Riitta Järvisen, *Karjalan pyhät kertomukset. Tutkimus liivinkielisen alueen legendaperinteestä ja kansanuskon muutoksista*. SKS 2004; Irma-Riitta Järvisen & Senni Timonen, Unten mailla. Tutkimusmatka Venäjän Karjalaan. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 5 (1992), 49–53. Laura Stark-Arola, Irma-Riitta Järvisen, Senni Timonen & Terhi Utriainen, Kuolema, unet ja yhteisö. Aunukselaisnaisten unikertomukset. Teoksessa Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.) *Tuulen jäljillä. Kirjoituksia kansanperinteestä ja kulttuurihistoriasta*. SKS 1999, 158–179. Ks. myös Aili Nenola-Kallio, *Studies in Ingrian Laments*. Academia Scientiarum Fennica 1982; Unelma Konkka, *Ikuinen ikävä. Karjalaiset riitti-itkut*. SKS 1985; Marja-Liisa Keinänen, "Feeding the Dead". Women "Doing" Religion and Kinship in Traditional Russian Orthodox Karelia. Teoksessa Terhi Utriainen & Päivi Salmesvuori (toim.) *Finnish Women Making Religion. Between Ancestors and Angels*. Palgrave Macmillan 2014, 21–42.

sessä lähdekritiikki on tärkeää myös kenttäaineistojen kohdalla. Pasi Enges on tutkinut Lapissa 1960- ja 1970-luvulla tehtyjä *Tälvas*-projektin haastatteluaineistoja jälkikäteen. Hän huomasi, että sama unikertomus uskomusolento staalon kohtaamisesta toistui saman kertojan kolmessa eri vuonna tehdyssä haastattelussa: ensimmäisessä merkityksettömänä unena, toisessa ennenä ja kolmannessa todellisena näkynä. Enges katsoo taitavan kertojan muokanneen kertomustaan uskomusperinteestä kiinnostuneiden tutkijoiden toiveiden mukaiseksi.⁴²

Unet ikkunoina kansanomaiseen maailmankuvaan ja uskontoon

Kotimainen folkloristinen tutkimus myötävaikutti siihen, että suomalainen historiantutkimus löysi uniaineistot uudestaan. Herätteitä saatiin myös ranskalaisesta ja italialaisesta mentaliteetti- ja mikrohistoriallisesta kirjallisuudesta, tosin laajemmin vasta sen jälkeen, kun teoksia käännettiin englanniksi tai ruotsiksi ja joskus suomeksi. Muiden muassa Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie ja Carlo Ginzburg nostivat esiin kansanperinteestä, hengellisestä kirjallisuudesta ja oikeudellisista aineistoista keräämiään tietoja keskiajan ja uuden ajan alun unista ja unikäsityksistä.⁴³

Kun Kustaa H. J. Vilkuna julkaisi artikkelin varhaismodernin ajan suomalaisten unimaailmasta vuonna 1997, hän käytti lähteinään ennen muuta noituusjuttuihin liittyviä oikeuspöytäkirjoja.⁴⁴

Vilkunan artikkeli syväluotaa muutamia yksityiskohtaisesti dokumentoituja unikuvaus- ja unikokemusten rajan häilyvyyteen. Ylipäänsä kokemusten ja muistiinmerkittyjen asioiden todellisuuden ja todenmukaisuuden pohtiminen on ollut tyypillistä niin kutsutulle tuomiokirjatutkimukselle. Vilkunalle unikuvaus tarjosivat mahdollisuuden tavoittaa edes yksittäisten menneisyyden ihmisten mielentiloja. Lähestymistapa artikkelissa on korostetun kulttuuri- ja mentaliteettihistoriallinen, ja psykologian ja kansanperinteen tutkimuksesta imetyt vaikutteet näkyvät selvästi. Samoilla linjoilla kulki Jari Eilola kirjoittaessaan *Miratorissa* vuonna 2002 julkaistun artikkelin noituuskäsityksistä. Myös Eilola korosti unikuvausten merkitystä kansanomaisen ajattelun tavoittamisen välineenä.⁴⁵ Muissakin suomalaisia noituusaikeudenkäyntejä koskevissa tutkimuksissa on aika ajoin sivuttu yksittäisiä unia.⁴⁶

Juha Siltalan samoihin aikoihin omissa tutkimuksissaan käyttämä ja havainnollistama psykohistoriallinen lähestymistapa yhdisti psykologian tutkimuksen niin yksilö- kuin yhteiskuntahistorian tutkimukseen. Ihmisen mieltä ja alitajuntaa syväluodatessaan Siltala sivusi myös unia ja unisymboleita, mutta ei nostanut niitä varsinaisesti käsittelyn pääkohteiksi.⁴⁷

Historiantutkijat löysivät vuosituhannen vaihteessa paitsi tuomiokirjojen unikuvaus myös unien roolin ihmisten uskonnollisessa elämässä. Irma Sulkunen lähestyi vuonna 1999 julkaistussa

42. Pasi Enges, Unet muuttuvat todeksi. Tutkijoiden toiveet ja kertojan taidot. Pekka Laaksonen, Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.) *Kenttäkysymyksiä*. SKS 2004, 120–142.

43. Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms. The Cosmos of a Sixteenth-century Miller*. Routledge & Kegan Paul 1980; Jacques Le Goff, *Time, Work, & Culture in the Middle Ages*. The University of Chicago Press 1982; Carlo Ginzburg, *The Night Battles. Witchcraft & Agrarian Cults in the Sixteenth & Seventeenth Centuries*. Routledge & Kegan Paul 1983; Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou. Ranskalainen kylä 1294–1324*. Otava 1984; Carlo Ginzburg, *Clues, Myths and the Historical Method*. Johns Hopkins University Press 1989.

44. Kustaa H. J. Vilkuna, Menneisyyden ihmisen todellinen unimaailma. Unet ja persoonallisuus historiassa. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Huhut, unet, sodomiitit, moraalinvartijat, elämäkerrat, puhuttelusanat ja ammattinimikkeet*. Jyväskylän yliopiston historian laitos, Jyväskylän maakunta-arkisto & Jyväskylän historiallinen yhdistys 1997, 9–44. Ks. myös Kustaa H. J. Vilkuna, *Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. SKS 2010.

45. Jari Eilola, "Covas tuosa nytt on, mutta cusa sielus liene?" Noitia ja Bläkullaa koskevat mielikuvat Ruotsissa ja Suomessa. *Mirator* 3 (2002), 1–46.

46. Marko Nenonen, *Noituus, taikuus ja noitavainot. Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620–1700*. SHS 1992; Raisa Maria Toivo, Discerning Voices and Values in the Finnish Witch Trials Records. *Studia Neophilologica* 84 (2012), 143–155; Petteri Impola, "Minä poltan hänet kautta seitsemäntuhannen perkeleen." *Taikuus, noituus ja kansanusko Ylä-Satakunnassa 1623–1750*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 2015, <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/45947> (24.7.2020); Mirkka Lappalainen, *Pohjoisen noitat. Oikeus ja totuus 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. Otava 2018.

47. Ks. Siltalan lähestymistavasta esim. Juha Siltala, *Suomalainen ahdistus*. Otava 1992; Juha Siltala, Psykologian metodologisia kysymyksiä. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. SKS 2001, 107–193.

kirjassaan mikrohistoriallisella otteella Liisa Eerikintytärtä, santtiolaista paimentyttöä, jonka vuonna 1756 näkemä järkyttävä uni laukaisi Varsinais-Suomessa hurmoksellisen kansanherätyksen. Tutkimusaineistona Sulkunen käytti pappien laatimia selontekoja tapahtuneesta sekä rukoulevaisten keskuudessa säilynyttä muistitietoa. Sulkusen varsinaisena tutkimuskohteena olivat kuitenkin unien asemesta jumalalliseksi näkyksi tulkitun kokemuksen keskushenkilö Liisa, näyn sosiaalinen konteksti sekä sen seurauksena syntynyt hurmoksellisuus, johon liittyi myös Voipion aikaisemmin esiin nostamaa horros- eli unissaarnaamista.⁴⁸

Horrossaarnaajat, joista valtaosa oli naisia, ovat 2000-luvulla kiinnostaneet historiantutkijoita, kirkkohistorioitsijoita ja uskontotieteilijöitä. Mia Häggblom tutki Merikarvialla 1700-luvun jälkipuoliskolla horrossaarnaajana vaikuttanutta talontytär Anna Rågelia käyttäen lähteinään kirkonmiesten laatimia kuvauksia sekä kirjeitä, arvioita ja tiedonantoja kirkollisille toimielimille sekä muita aikalaiskäsikirjoituksia ja pienpainatteita. Käytössä on ollut myös horrossaarnaajan toimintaa kriittisesti kommentoineita aikalais-tekstejä ja pamfletteja. Häggblomin tutkimuksessa unissaarnaaminen hahmottuu naisten mahdollisuutena toimijuuteen yhteiskunnan muutoin hyvin tiukkojen normien puitteissa. Horrossaarnaavan naisen tiedottomuus, sairaus, heikkous ja passiivisuus tekivät hänen toiminnastaan hyväksyttävämpää ja vahvistivat hänen sanomansa auktoriteettia. Rågelin unissaarnaamisessa korostui tämän rooli kommunikation väylänä ihmisten ja Jumalan välillä, eräänlaisena tyhjänä astiana, jonka kautta Jumala ilmoitti itsensä.⁴⁹

Kirsi Stjerna ja Päivi Salmesvuori ovat omissa erillisissä horrossaarnaajia koskeneissa tutki-

muksissaan hyödyntäneet pastori Kaarlo K. Sarlinin vuosien 1905–1916 välisenä aikana laatimia tekstejä, jotka perustuvat Sarlinin keskusteluihin horrossaarnaaja Helena Konttisen (1871–1916) kanssa, mutta sisältävät myös Sarlinin tekemiä toimituksellisia lisäyksiä ja selvennyksiä.⁵⁰ Näiden tutkimusten lisäksi esimerkiksi horrossaarnaajaa Maria Åkerblomia pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut Aili Nyman mainitsee Åkerblomin vankeusaikanaan joulukuusta 1923 marraskuuhun 1924 näkemät unet ja tämän niiden pohjalta laatimat runot, mutta ei varsinaisesti keskity näiden unien tarkasteluun.⁵¹

Suomalaisten kansanhimisten uskonnollisia unia on käsitelty myös Anna Kuismin, joka on tarkastellut 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alkupuolelta peräisin olevia suomalaisia ja pohjoisruotsalaisia arkkijulkaisuja. Niissä kuvataan myös rahvaan uskonnollisia taivas- tai helvettinäkyjä ja -ilmestyksiä tai tuonpuoleiseen liittyviä unia. Unia koskevalle historiantutkimukselle Kuisminin tutkimuksen tärkein anti ovat sen sisältämät useat otteet näky- ja uniaineistosta sekä näiden aineistojen syntykontekstin ja tuottajien sekä aineistojen levinneisyyden ja niiden tarkasteluajankohtanaan saaman merkityksen (mukaan lukien aikalaiskritiikki) selvittäminen.⁵²

Historian- ja perinteentutkimuksessa unia on sivuttu ja käsitelty enimmäkseen suunnilleen 1600-luvulta nykyhetkeen yltävällä ajanjaksolla. Sen kauemmaksi ei kotimaisissa yhteyksissä ole juuri mentykään. Silloin, kun suomalaiset tutkijat ovat lähestyneet keskiajan unimaailmoja, se on tapahtunut pääasiassa hengelliseen kirjallisuuteen nojautuen, mutta kotimaisten lähteiden vähäisyyden vuoksi muunmaalaisilla aineistoilla.⁵³ Suomalaisessa antiikin tutkimuksessa on 2000-luvulla käsitelty menneisyyden ihmisten

48. Irma Sulkunen, *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Gaudeamus 1999, 13–14, 42–44.

49. Mia Häggblom, Den heliga svagheten. Handlingsmönster bland predikande kvinnor i det svenska riket under 1700-talets senare hälft. *Historisk tidskrift för Finland* 2 (2006), 101–138.

50. Kirsi Stjerna, Finnish Sleep-Preachers. An Example of Women's Spiritual Power. *Nova Religio. The Journal of Alternative and Emergent Religions* 5:1 (2001), 103–104; Päivi Salmesvuori, Convincing One's Self and Other People. The Case of Trance Preacher Helena Konttinen. Teoksessa Terhi Utriainen & Päivi Salmesvuori (toim.) *Finnish Women Making Religion. Between Ancestors and Angels*. Palgrave Macmillan 2014, 47.

51. Aili Nyman, Pyhä vai paha? Åkerblomilaisen liikkeen julkaisema kirjallisuus Maria Åkerblomin pyhimyskuvan rakennusaineena ja puolustuksena. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2012, <http://hdl.handle.net/10138/37620> (21.8.2021).

52. Anna Kuismin, Hirveä, kauhea, ihmeellinen. 1800-luvun kansanhimisten taivas- ja helvettiunet. *Faravid* 44 (2017), 39–58.

53. Jesse Keskiäho, *Dreams and Visions in the Early Middle Ages. The Reception and Use of Patristic Ideas, 400–900*. Cambridge University Press 2015. Ks. myös Jesse Keskiäho, Kirkollinen ajattelu unista ja näyistä varhaiskeskiajan Länsi-Euroopassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 103:1 (2005), 34–41; sekä Keskiähön samaa aihealuetta tarkasteleva väitöskirja

suhtautumista uniin ja niiden tulkintaan käyttäen päälähteinä antiikin unienselitysoppaita.⁵⁴

Unien kerronnan jäljillä

Kulttuurien tutkimuksessa unia ja niiden tulkintaa on tarkasteltu 2010-luvulla osana omaelämäkerrallista kirjoittamista: Piret Paal tutki folkloristiikan väitöskirjassaan kertomuksia syöpäsairaudesta ja tarkasteli sairaskertomuksen osana myös unikertomuksia, joiden avulla kertajat kuvittavat elämänsä kriisejä ja käänteitä.⁵⁵ Erkka Pehkonen tarkasteli etnologian alan väitöskirjassaan jatkosodan rintamalta lähetettyjä kirjeitä. Unikerronta näyttäytyy niissä sotatodellisuuden rajat ylittävänä puhumisen tapana, jolla ylläpidetään läheisyyttä kotirintamalle, rakennetaan identiteettiä sotaoloissa ja välitetään, samalla eletäänkin, tärkeitä koettuja tunteita ja haaveita.⁵⁶ Suomalaisessa henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa ja sitä koskevassa metodologisessa ja teoretisoivassa kirjallisuudessa unilla ei näytä olevan keskeistä sijaa.⁵⁷

Edellä mainittujen Leea Virtasen ja Kaivola-Bregenhøjn työtä jatkavat tutkijat ovat tarkastelleet unikerrontaa henkilökohtaisten merkitysten ja henkisyiden lähtökohdista ja yhdistäneet kulttuuriseen näkökulmaan antropologian, psykologian ja yhteiskuntatieteiden tutkimustraditioita

sekä osallistavia menetelmiä. Kansanomaisten unikäsitysten psykologisoituminen on tehnyt unista monille itsetuntemuksen välineitä ja opastajia. Unien kertominen sekä muille että itselle on tällöin oman elämän, sekä menneen että tulevan, tulkittamista. Anna Gradistanac on tarkastellut opasuniksi nimittämiään, kokijan itsetuntemusta kehittäviä unia osana nykyaikaista henkisyttä.⁵⁸ Silja Heikkilä on tutkinut unien nykyaikaisia tulkintatraditioita ja itsetuntemuksen kehittämiseen tähtäviä uniryhmiä, joilla unen selittämisen auktoriteetti palautetaan unen näkijälle itselleen.⁵⁹ Eero Marilan uskontotieteen pro gradu -työssä kohteena ovat merkityksellisten unien ja niiden tulkintojen käsittemetaforat vuonna 2017.⁶⁰

Yhteiskuntatieteilijä Juho Saari löysi ainutlaatuisen, 1900-luvun puolivälin suomalaisten unimaailmoja valaisevan lähdeaineiston Kyllikki Saaren kuuluisaa katoamista ja murhaa koskevassa tutkimuksessaan, joka ilmestyi vuonna 2020: sadat tavalliset ihmiset lähettivät poliisille kuvauksia unistaan, joissa he kokivat nähneensä, mitä kadonneelle ja sitten kuolleena löydetylle tytölle oli tapahtunut.⁶¹ Kirjeet valottavat aikalaisten suhdetta unien todellisuuteen ja ilmentävät myös kulttuurista valmiutta jakaa uni kertomalla siitä. Saaren tutkimuksen pääpaino on kuitenkin itse katoamis- ja murhatapauksessa jaettuna yhteiskunnallisena kokemuksena.

The Reception and Use of Christian Ideas about Dreams and Visions in the Early Middle Ages (400–900). Helsingin yliopisto 2012; Sari Katajala-Peltomaa, "Revertere ad ecclesiam meam!" Näyt, unet ja pyhiinvaelluskehoitukset Nicholas Tolentinolaisen kanonisaatioprosessissa. *Mirator* 8:1 (2007), 37–51, <http://www.glossa.fi/mirator/pdf/i-2007/reverte-readecclesiammeam.pdf> (24.7.2020); Sari Katajala-Peltomaa, *Demonic Possession and Lived Religion in Later Medieval Europe*. Oxford University Press 2020; Kimmo Helomaa, Sverren saagan unimaailma. Unet kuninkuuden rakentajina. Lisensiaatintyö. Oulun yliopisto 1997; Kirsi Kanerva, *Porous Bodies, Porous Minds. Emotions and the Supernatural in the Íslendingasögur (ca. 1200–1400)*. Turun yliopisto 2015.

54. Minna Seppänen & Antti Lampinen, "Interpreters of Interpreters". *Oracular and Grammatical Hermeneutics. Mnemosyne* 72 (2019), 883–907; Marke Ahonen, Uniinsa uskova antiikki. *Niin & Näin* 79:4 (2013), 87–89, <https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn134-16.pdf> (24.7.2020).
55. Piret Paal, *Written Cancer Narratives. An Ethnomedical Study of Cancer Patients' Thoughts, Emotions and Experiences*. ELM Scholarly Press 2010, 263–280.
56. Erkka Pehkonen, "Poikasi täältä jostakin". *Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittaan kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Jyväskylän yliopisto 2013.
57. Esim. Lena Marander-Eklund & Ann-Catrin Östman (toim.) *Biografiska betydelser. Norm och erfarenhet i levnadsberättelser*. Gidlund 2011 ja *Historiallisen Aikakauskirjan* Elämäkertatutkimus-teemaosio numerossa 4/2012.
58. Anna Gradistanac, *Opasunet. Oivalluksia ja henkisyttä*. Teoksessa Pasi Enges, Kirsi Hänninen & Tuomas Hovi (toim.) *Kansanuskosta nykypäivän henkisyteen*. Turun Yliopisto 2015, 283–302.
59. Silja Heikkilä, *Unien tutkimuksen varjoissa. Unien sosiaalinen ja yhteiskunnallinen ulottuvuus unien tutkimuksessa 1900–2000-luvuilla*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2012, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201208306361>. Ks. myös Silja Heikkilä, Unien tulkinta ja jakaminen tutkimuksen kohteena. Teoksessa Pasi Enges, Kirsi Hänninen & Tuomas Hovi (toim.) *Kansanuskosta nykypäivän henkisyteen*. Turun Yliopisto 2015, 263–280.
60. Eero Marila, "Jotain siellä on minua varten". *Merkityksellisten unien ja niiden tulkintojen konseptuaaliset metaforat*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2018, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018082033788>.
61. Juho Saari, *Kuuluisan kuoleman varjo. Miksi Kyllikki Saaren murha ei unohdu*. Gaudeamus 2020.

Markku Siltalan uskontotieteen alan väitöskirja *Jälleenkohtaamisia* vuodelta 2019 jatkoivat vainajakokemuksia koskevaa tutkimusperinnettä ja osoitti, että nykyaikaisiinkin vainajakokemuksiin voivat kuulua myös uni-elämykset sekä unen ja valheen rajalla koetut kohtaamiset.⁶² Modernissa kansanperinteen tutkimuksessa on käsitelty myös painajaisia. Ruotsalainen folkloristi Catharina Raudvere on hyödyntänyt suomalaisia aineistoja käsitellessään skandinaavista painajaisperinnettä.⁶³ Amerikkalaisen David Huffordin tutkimukset unihalvaukseen perustuvista hyökkäyskokemuksista ovat olleet vaikutusvaltaisia myös suomalaisessa kansanuskon tutkimuksessa.⁶⁴

Painajaisolentoon liittyvät uskomukset ovat muuttaneet muotoaan modernissa yhteiskunnassa. Suomessa, kuten muissakin maissa, on ihmisiä, jotka ovat kokeneet olleensa yhteydessä avaruudesta tulleiden olentojen kanssa. Kirsi Hännisen ja Jaakko Närvän tutkimuksissa unitila osoittautuu yhdeksi yhteydenoton muodoksi. Epämiellyttävä ufokokemus voidaan tulkita painajaisuneksi tai unihalvaus todelliseksi koettujen avaruusolentojen aiheuttamaksi.⁶⁵ Kokemuksen kuittaaminen uneksi voi loukata kokijoita, jotka itse tekevät selvän eron tavallisten unien ja enteen tai kontaktin sisältävien unien välillä. Vuosina 2013–2016 toimineessa Mieli ja toinen -hankkeessa selvisi, että merkittävän kokemuksen painoarvoa ei välttämättä vähentänyt sen luonne unen välittämänä tai oman mielen tuottamana.⁶⁶

Unitutkimuksen tulevaisuudennäkymiä

Suurin osa suomalaisesta unitutkimuksesta on tapahtunut perinteentutkimuksen kentillä. Suomalaisessa historian tutkimuksessa unet ovat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta pysyneet sivuroolissa, vaikka muualla maailmassa on jo tuotettu laajojakin analyysejä menneisyyden unikulttuureista.⁶⁷ Suomalaisen unien tutkimus historian- ja perinteentutkimuksen alalla on aineistojen sanelemana ollut pitkälti myöhempiin vuosisatoihin keskittyntä. Varhaisempienkin aikakausien lähteillä on tehty tutkimusta, eikä niiden vähäisyys ole este, jos niihin soveltaa muilla tieteenaloilla käytyjä keskusteluja esimerkiksi unien käytön merkityksestä. Relevantteja uusia lähdetietojakin voi yhä löytyä, sillä tekniikan kehittyessä on todennäköisesti mahdollista etsiä toistaiseksi tuntemattomia unikuvauksia esimerkiksi Kansallisarkiston Digitaaliarkistossa julkaistusta laajasta käsikirjoitetusta lähdeaineistosta.⁶⁸ Lisäksi Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot tarjoavat laajat hakumahdollisuudet Suomessa ilmestyneisiin, suomalaisten tuottamiin ja Suomea koskeviin painatteisiin.⁶⁹ Nykypolvien unia voi puolestaan kartoittaa lisää perinteentutkimuksen menetelmin.

Myös yhteistyön tiivistäminen psykologisen tutkimuksen suuntaan olisi todennäköisesti hyödyllistä. Suomessa muiden muassa psykologian tutkijat Antti Revonsuo, Katja Valli ja Nils Sandman ovat analysoineet paitsi ”tavallisia” unia

62. Markku Siltala, *Jälleenkohtaamisia. Vainajakokemukset sekä niiden koetut vaikutukset käsityksiin elämästä ja kuolemasta*. Helsingin yliopisto 2019.
63. Catharina Raudvere, *Föreställningar om maran i nordisk folketro*. Lunds Universitet 1993; Catharina Raudvere, *Analogy Narratives and Fictive Rituals. Some Legends of the Mara in Scandinavian Folk Belief*. *Arv. Scandinavian Yearbook of Folklore* 51 (1995), 41–62.
64. Esim. Kaarina Koski & Pasi Enges, ”Mi en ossaas sanoa mitem mie näin.” Erikoisten aistihavaintojen tulkinta uskomusperinteen pohjalta. *Elore* 17:1 (2010), 17–40, <https://doi.org/10.30666/elore.78848> (23.8.2021); Pasi Enges, *Uskon ja epäuskon traditiot*. Leea Virtanen, parapsykologia ja tutkijan suhde ylikuonnolliseen. *Elore* 10:1 (2004), <https://doi.org/10.30666/elore.78435> (27.7.2020).
65. Kirsi Hänninen, *Ufokontaktit ja niistä kertominen*. *Elore* 10:2 (2003), <https://doi.org/10.30666/elore.78409> (27.7.2020); Jaakko Närvä, *Ufologia ja ufokokemukset uskonnollisina ilmiöinä. Teoreettinen tutkimus*. Helsingin yliopisto 2008, 337–338.
66. Kirsi Kanerva, Kukka ja tunteet. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo & Kaarina Koski (toim.) *Mielen rajoilla. Arjen kummat kokemukset*. SKS 2017; Kaarina Koski & Juuso Järvenpää, *Kummien kokemusten tulkinta. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo & Kaarina Koski (toim.) Mielen rajoilla. Arjen kummat kokemukset*. SKS 2017; Kaarina Koski, *Discussing the Supernatural in Contemporary Finland. Discourses, Genres, and Forums*. *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 65 (2016), 11–36, <http://dx.doi.org/10.7592/FEJF2016.65.koski> (27.7.2020).
67. Esim. Ann Marie Plane & Leslie Tuttle. *Dreams, Dreamers, and Visions. The Early Modern Atlantic World*. University of Pennsylvania Press 2013; Göran Malmstedt, *En förtrollad värld. Förmoderna föreställningar och bohuslänska trolldomsprocessor 1669–1672*. Nordic Academic Press 2018; Janine Rivière, *Dreams in Early Modern England. 'Visions of the Night'*. Routledge 2019.
68. <http://digi.narc.fi/digi/> (20.8.2021).
69. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu> (20.8.2021).

myös painajaiskokemuksia sekä nykykontekstissa että sodan kokeneiden sukupolvien mielissä.⁷⁰ Psykologian tutkimuksellakin on siis historiallinen ja kulttuurinen ulottuvuutensa, ja vastaavasti historian ja kulttuurin alan unitutkimuksissa otetaan yhä enemmän huomioon psykologisen tutkimuksen anti. Esimerkiksi historiantutkija Ville Kivimäki on soveltanut psykologian tutkimusta lähestyessään suomalaisten sotapainajaisia.⁷¹ Unihäiriöistä juontaa juurensa myös kulttuuritalouden alalle sijoittuva Anu Valtosen johtama projekti, jonka tarkoituksena on ollut tuottaa hyviä unia stressaantuneelle nykyihmiselle, matkailua edistämällä.⁷²

Edellä olevasta katsauksesta käy ilmi myös se, että tutkimus on keskittynyt suomea tai ruotsia puhuneen valtaväestön tuottamiin tai heitä koskeviin aineistoihin. Suomen muiden väestöjen, kuten saamelaisten ja muiden nyky-Suomessa tunnettujen vähemmistöjen, unet taas ovat tutkimuksessa jääneet pääosin paitsioon. Puute korjaantunee ajan myötä: parhaillaan on käynnistymässä ainakin saamelaisten unikokemusten keruu osana Sanna Valkosen johtamaa Saamelaisen kulttuuriperinnön ontologinen politiikka-projekti.⁷³

Todennäköisesti myös pitkän aikavälin tarkastelut osoittautuvat antoisiksi. Sellaisia pyritään tuottamaan parhaillaan käynnissä olevassa kult-

tuurihistorioitsija Anu Korhosen johtamassa Pohjoiset painajaiset 1400–2020 -hankkeessa, johon myös tämän artikkelin kirjoittajat osallistuvat. Hankkeella on vahva yhteiskunta- ja kulttuurihistoriallinen ulottuvuus, sillä siinä tarkastellaan ja kontekstoidaan suomalaisten painajaisien sisältöjä ja teemoja kuudella eri vuosisadalla. Hanke selvittää historiallisia muutoksia ja jatkumoitua unien ja todellisuuden välisen suhteen sekä painajaisen käsitteen osalta ja tuottaa yleiskatsauksen suomalaisten painajaisista. Teoksen kirjoittamiseen osallistuu yli kaksikymmentä eri alojen asiantuntijaa, joten hanke edistää sekä unitutkimusta että tieteidenvälistä yhteistyötä.⁷⁴

FT **Kirsi Kanerva** työskentelee tutkijana Helsingin yliopistossa. **Sähköposti:** kirsi.kanerva@helsinki.fi

FT **Kaarina Koski** on folkloristiikan ja kansanuskontutkimuksen dosentti, joka työskentelee tutkijana Helsingin yliopistossa. **Sähköposti:** kaarina.koski@helsinki.fi

Professori **Marko Lamberg** on Pohjoismaiden historian ja yhteisöhistorian dosentti, joka työskentelee tutkijana Turun yliopistossa. **Sähköposti:** marko.lamberg@utu.fi

70. Esim. Nils Sandman, Katja Valli, Erkki Kronholm, Antti Revonsuo, Tiina Laatikainen & Tiina Paunio, Nightmares. Risk Factors Among the Finnish General Adult Population. *Sleep* 38:4 (2015), 507–514, <http://dx.doi.org/10.5665/sleep.4560> (5.8.2020); Nils Sandman, Katja Valli, Erkki Kronholm, Erkki Vartiainen, Tiina Laatikainen & Tiina Paunio, Nightmares as Predictors of Suicide. An Extension Study Including War Veterans. *Scientific Reports* 7 (2017), <http://dx.doi.org/10.1038/srep44756> (5.8.2020); Nils Sandman, *Nightmares. Epidemiological Studies of Subjective Experiences*. Turun yliopisto 2017. Ks. myös pandemia-ajan unia selvittävän MIND-projektin sivut osoitteessa <https://sites.utu.fi/mind/> (21.8.2021).

71. Ville Kivimäki, *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaisotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY 2013; Ville Kivimäki, Unia historian hämärästä, blogikirjoitus 19.12.2013, <https://www.aka.fi/fi/tietysti/blogit/suomalaisen-yhteiskunnan-historia--meniko-se-niin/unia-historian-hamarasta/> (5.8.2020).

72. Maija-Liisa Juntti, Uniturismi on matkailun uusi ilmiö. *Yle uutiset* 14.1.2013, <https://yle.fi/uutiset/3-6443558> (5.8.2020).

73. <https://samionologies.com/> (21.8.2021).

74. *Northern Nightmares 1400–2020 – Pohjoiset painajaiset 1400–2020*, <https://blogs.helsinki.fi/northernnightmares/> (27.4.2021).